

KRITICKÝ NÁHLED NA AUTOMATICKÝ PREKLADAČ DO ŠTÚROVSKEJ SLOVENČINY¹

Siniša Habijanec

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Panská 26, Bratislava
E-mail: sinisa.habijanec@juls.savba.sk*

HABIJANEC, S. (2023): Critical View on the Automatic Translator into Štúr's Slovak. In: *Slovenská reč*, 88/1, 113 – 122.

Abstract: The paper critically examines the web application “Ludevít”, which is intended to enable the translation of contemporary Standard Slovak into the Slovak language of Ľudovít Štúr as it was standardized in his foundational work *Nauka reči slovenskej* (1846). The application is based on relatively simple rules of transformation of graphemic clusters that are, as I demonstrate, insufficient to bridge the two major differences between Štúr's language and Modern Standard Slovak. The first is the difference between the writing systems – in Štúr's language the relationship between a grapheme and a phoneme was unambiguous, whereas in Modern Standard Slovak such is not the case. The second difference is related to a few, but, nevertheless, frequent endings that are not isomorphic in the two language systems. For these reasons “Ludevít” produces too many incorrect results to be considered a reliable language tool.

Keywords: Ľudovít Štúr, history of the standard Slovak, machine translation, Slovak phonology.

Článok v skratke:

- Príspevok vystavuje kritickej analýze webovú aplikáciu Automatický prekladač do Štúrovej slovenčiny „Ludevít“.
- Výskum sa zakladá na analýze textov básní zaslaných do literárnej súťaže Báseň v štúrovčine a účelom zadávaní slov do aplikácie.
- Získané výsledky preukazujú nepripustne vysoký stupeň nepresnosti webovej aplikácie, výrazne popierajúci jej spoľahlivosť.

1. ÚVOD

Rok 2015, vyhlásený vládou Slovenskej republiky za Rok Ľudovíta Štúra, sa v slovenskej kultúre a spoločnosti niesol v znamení dvojstého výročia narodenia tohto významného slovenského obrodencu. Po celom Slovensku sa konali spomienkové slávnosti, prednášky a podujatia – Matica slovenská napríklad usporiadala spomienkové zhromaždenie v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave, zatiaľ čo Slovenská národná knižnica otvorila v Literárnom múzeu SNK výstavu so štúrovskou tematikou a takisto zorganizovala medzinárodnú vedeckú konferenciu v Martine. Podobná vedecká konferencia s názvom *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci* sa konala aj na pôde Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave. Slovenská pošta

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0119/20 *Historická fonológia slovenčiny*.

vydala príležitostnú známku venovanú Štúrovmu výročiu a Národná banka Slovenska vyrazila pamätnú dvojeurovú mincu, pokračujúc v dlhej tradícii zobrazovania L. Štúra na platidlách. (Príslušníci strednej generácie si určite pamätajú slovenskú 500-korunovú bankovku so Štúrovou podobizňou a tí ešte starší si možno aj pozdychnú pri spomienke na červenú 50-korunáčku poslednej československej série.)

Epicentrom osláv okrúhleho výročia Ľudovíta Štúra sa podľa očakávania stala vedecká inštitúcia nesúca jeho meno – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied –, ktorá v rámci 12. celoslovenského stretnutia jazykovedcov usporiadala medzinárodnú vedeckú konferenciu *Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách*. Skupina mladých pracovníkov ústavu sa podujala na organizáciu do istej miery nezvyčajného, ale nesmierne podnetného multižánrového podujatia Štúr-žúr, moderovaného jeho iniciátorkou Dr. Luciou (Molnár) Satinskou, ktoré sa 12. mája 2015 z dôvodu nepriaznivého počasia odohralo v priestoroch Starej tržnice v Bratislave (namiesto pôvodne plánovaného Rudnayovho námestia pri budove ústavu). Na pódiu sa vystriedali poprední odborníci i známe osobnosti slovenského kultúrneho a verejného života, „prerušovaní“ vystúpeniami žiackych súborov, a všetko bolo spestrené premietaním archívnych aj súčasných filmov o L. Štúrovi, ako aj stánkami slovenských výrobcov tradičných dekoratívnych i úžitkových výrobkov so štúrovskou tematikou (bližšie Magdolen – Bobeková 2015).

2. TITULKA SME

Ako originálny príspevok k celoštátnym oslavám Štúrovho jubilea sa redakcia denníka *Sme* rozhodla vydať titulnú stranu čísla z 28. októbra 2015 príležitostne pripravenú v pôvodnej Štúrovej slovenčine (náhľad je sprístupnený na stránke týždenníka *Trend*^[1]), čím redakcia tohto mienkotvorného periodika nielen vzdala poctu kodifikátorovi spisovnej slovenčiny, ale aj umožnila bežným čitateľom oboznámiť sa s jej dobovou podobou, ku ktorej sa dnes nie je jednoduché dostať. Tejto úlohy sa bola ujala vtedy začínajúca, dnes už bývalá zamestnankyňa Jazykovedného ústavu bez absolvovaného slovakistického vzdelania, ktorá jej zverenú úlohu okomentovala slovami (v texte *Ako sme tvorili titulnú stranu* v dolnom pravom rohu titulnej strany): „Musím vysvetliť, že Ľudovít Štúr by takýmto jazykom nepísal. Preložiť texty do originálnej Štúrovčiny [sic!] by si vyžiadalo samostatnú štúdiu, čo pre krátkosť času nebolo možné. Túto podobu by som nazvala pošťurovčenu súčasnou slovenčinou.“

So základnou pripravovateľkinou myšlienkou možno v podstate súhlasiť; text v súčasnej slovenčine je takmer nemožné priamo preložiť do dobovej štúrovčiny už len z tohto dôvodu, že slovná zásoba sa od Štúrových čias výrazne rozšírila, nehovoriac o syntaktických a štylistických zmenách. Na druhej strane súčasnú slovenčinu

možno pomerne spoľahlivo „poštúrovčiť“ jednoduchým uplatnením základných princípov Štúrovej kodifikácie a zásad jeho pravopisného systému, a práve tie si pripravovateľka očividne nebola osvojila. Výsledkom je viac ako 30 slov, ktoré neboli utvorené či napísané v súlade so Štúrovou kodifikáciou a Štúrovým pravopisom. Pritom nemáme na mysli detaily, ktoré si možno osvojiť iba podrobným štúdiom teoretických prác a vyčerpávajúcou excerpciou štúrovského korpusu. V spomenutej novinovej titulke sa napr. vyskytuje raz *večšej*, inokedy *veččšie*, zatiaľ čo L. Štúr v skutočnosti používal podoby *vetší* a *vetšina* (NRS, s. 52), alebo sloveso *mobilizovať*, ktoré by v dôslednom Štúrovom úze znelo *mobilizovať*. Ako oveľa závažnejšia chyba sa javia neadekvátne, nadmerne zmäknuté tvary prídavných mien: *zobrazeňje* (!) *ekonomickje údaje*, *z reklamnej* (!) *agentúri*, *volebňjeho* (!) *zisku*, *zatvoreňje* (!) *hraňice*. Na rozdiel od súčasnej spisovnej slovenčiny, ktorá prídavné mená so základom končiacim sa na *-ň* toleruje jedine v skupine zvieracích prívlastňovacích adjektív (napr. *baraní*, *sloní*), Štúr jazyk poznal viacero takýchto všeobecných prídavných mien, avšak ich počet bol obmedzený: *letní*, *zimní*, *noční*, *národňi* (porov. *Slovenskje národňje novini*), *ročňi*, *hlavňi*, *predňi*, *zadňi*, *stredňi*, *horňi*, *dolňi*, *vichodňi*, *západňi*, *ostatňi* a niektoré ďalšie,² a v žiadnom prípade sa nezmäkčoval každý adjektívny základ končiaci sa na *-n* (porov. Kondrašov 1974, s. 169; Ďurovič 2006, s. 139). Preto sú v súlade so Štúrovou normou iba tvary *počas nočnej zmeni*, *posledňje dňi*, naopak, príklad *predná* správny nie je. Ďalej je ťažké pochopiť podoby *koňječní*, *koňječná*, v ktorých sa porušuje v štúrovčine takmer absolútne platiaci rytmickeý zákon, ale ešte viac prekáža absencia typickej štúrovej adjektívnej koncovky *-uo* v tvaroch nominatívu singuláru prídavných mien stredného rodu a tvrdého skloňovania. Tak sa v texte stretávame s príkladmi: *to je ňeduoverihodňje* (!; porov. *pozoru hodnuo*; NRS, s. 42), *to zlje* (!), *čo sa naňho valí*, *heslo svetje* (!), *predplatňje* (!). Ďalšia typická štúrovská koncovka *-ja* (*-ia*) v tvaroch nominatívu singuláru podstatných mien skloňovacieho vzoru *vysvedčenie* je rešpektovaná v príklade *čerpajja*, ale nie aj pri slove *šťastje* (Štúr mal dokonca *šťestja*).

Štúrovská zásada, že sa dôsledne označuje každé mäkké *t'*, *d'*, *ň* (ako je známe, fonologický systém štúrovčiny *l'* nepoznal), nebola dodržaná v príkladoch v *Štúrovej slovenčine* a *ňepresnosťi*. Ako rozhodne najzávažnejší nedostatok sa javí označovanie mäkkosti v novších prevzatých slovách: *vid'eo* (aj *vid'ea*, *vid'eu*, *vid'eách*), *propa-*

² Skutočnosť, že všetky uvedené prídavné mená sa skloňujú podľa mäkkého vzoru aj v češtine, nemusí svedčiť o ich prevzatí zo spisovnej češtiny. Na základe rozšírenia tvaru genitívu singuláru feminína adjektíva *prednej* (ASJ 1981, s. 151) možno usúdiť, že tento typ sa vyskytuje takmer na celom strednom Slovensku, takisto takmer na celom východnom Slovensku, na severozápade Slovenska aj na Záhorí. Pre Oravu uvádza A. Habovštiak (1965, s. 245) „príd. m. [= prídavné mená], ktorými sa vyjadruje časový a miestny vzťah: *horňi*, *dolňi*, *nižňi*, *predňi*, *zadňi*, *posredňi*, *vrxňi*, *krajňi*, *jarňi*, *letňi*, *jaseňi*“. Z oblasti novohradských nárečí v Modrom Kameni máme doložené tvary *preňi* ‚predný‘ a *zaňi* ‚zadný‘ (Jóna 2009, s. 74).

gandistických, interpretovau, kabiňet, orgaňizátor, komuňikácju (sic!), pričom uplatnenie tohto princípu v anglických slovách ako *Creative Department* či *Czech Team* môže pôsobiť až rušivo.

Takýto nezodpovedný prístup urobil z titulnej strany denníka *Sme* jediná škvrnu na veľkolepých oslavách Štúrovho výročia. Okrem toho, že čitateľom prezentovala skreslenú a nekorektnú podobu štúrovčiny, uvedená titulná strana poškodila aj meno inštitúcie, ktorá za jej vznikom formálne stála. Jej podoba je výsledkom toho, že pripravovateľka sa namiesto na teoretické práce (mala napr. k dispozícii nielen reedíciu Štúrovej *Nauky reči slovenskej*, ale aj doteraz najpodrobnejšiu analýzu jej jazykového systému z pera významného slovenského jazykovedca L. Ďuroviča (2006)) radšej spoliehala na Automatický prekladač do štúrovskej slovenčiny Ludevít – počítačovú aplikáciu verejne sprístupnenú na webovej stránke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.,^[2] na ktorú sa v tomto príspevku pozrieme pod kritickým zorným uhlom.

3. BÁSEŇ V ŠTÚROVČINE

Už vtedy, v r. 2015, mala nevydarená titulka biť na poplach a upozorňovať, že so spomenutou aplikáciou niečo nie je v poriadku. Tá sa namiesto toho postupom času profilovala ako akýsi spoľahlivý nástroj, pomocou ktorého sa súčasná slovenčina dá jednoducho premeniť na slovenčinu Štúrovu. A tak na sklonku roku 2022 skupina pracovníčok a pracovníkov ústavu v rámci vedeckopopularizačného podujatia Týždeň vedy a techniky zorganizovala literárnu súťaž Báseň v štúrovčine, ktorá prebiehala od 4. do 13. novembra 2022. Súťaž vyzývala na vytvorenie básne v štúrovčine, skladajúcej sa minimálne z dvoch strof, pričom si autori mali vypomôcť aplikáciou Ludevít. Ako inšpirácia potenciálnym autorom mala slúžiť výveska napísaná v štúrovčine a zverejnená na webe, v ktorej bolo uvedené *Tížd'eň v'edi a t'echňiki* (sic!). Aj keď v Štúrovej spisbe nebolo slovo *technika* zaznamenané, je dobre doložené v štúrovskom korpuse³, z čoho je zrejmé, že v štúrovčine, tak ako aj v súčasnej slovenčine, obsahovalo iba tvrdé spoluhlásky. Výveska, samozrejme, propagovala spomenutú aplikáciu (v podobe Ľud'evít), ktorú predstavila ako „prekladač do štúrovskej slovenčini [sic!]“, a usporiadatelia výzvu ukončili vetou *Ďešíme sa na Vašu kreativitu* (sic!).

Na adresu usporiadateľov prišlo obrovské množstvo básní, pričom na webovej stránke ústavu boli publikované iba tie, ktorých autori poskytli súhlas so zverejnením. Nakoniec bolo zverejnených 146 básní rôzneho rozsahu, ktorých kvalitou sa nebudeme v tomto príspevku zaoberať. Dôležité je, že zverejnené básne, ktoré v drvi-

³ Porov. príklady z kartotéky korpusu štúrovskej spisby, uložené v oddelení dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie JÚEŠ SAV, v. v. i.: *chut' k prírodním a technickým naukám* (SNN 1845), *potreba technikou už teraz je tolká* (SNN 1845), *Za nimi šli študenti technici* (SNN 1845).

vej väčšine prípadov boli skoncipované pomocou aplikácie Ludevít, poskytujú dostatočne rozsiahly korpus umožňujúci nám nazrieť do fungovania jej vnútorných mechanizmov. Ako bolo možné predpokladať, básne oplývajú nekorektnými tvarmi a neadekvátnymi podobami slov. No oveľa pozoruhodnejšie je, že ide o tie isté typy chýb, aké sa vyskytli na štúrovskej titulke Sme, dokonca rozšírené o ďalšie, ktoré pri analýze jej jazyka neboli spozorované. Zaznamenané chyby využijeme ako prostriedok na analýzu Ludevíta, pričom každý príklad označíme číslom básne, v ktorej sa vyskytuje, podľa poradia, v akom básne boli zverejnené na webovej stránke ústavu.^[3] Dodatočne si vypomôžeme jednoduchým zadávaním jednotlivých slov do aplikácie.

4. ANALÝZA

Automatický prekladač vypracoval v r. 2007 Radovan Garabík, v tom čase pracovník korpusového oddelenia JÚLŠ SAV, v. v. i. Napriek autorovmu nepopierateľne záslužnému zámeru a nespochybniteľnej snahe možno výsledok len ťažko označiť za spoľahlivý a uspokojujúci. Ludevít totiž vychádza z pomerne naivného predpokladu, že súčasná slovenčina sa dá transformovať na štúrovčinu jednoduchými algoritmami – pravidlami prepisu písmenových spojení.

Ako zásadný problém, ktorý sa naskytá pri premene súčasnej slovenčiny na štúrovčinu, sa javí odlišný charakter ich grafických systémov. V štúrovčine je pomer medzi grafémou a fonémou stály a jednoznačný; grafémy *d*, *t*, *n* nielenže označujú iba príslušné fonémy, ale, čo je oveľa dôležitejšie, fonémy /d/, /t/, /ň/ sú vždy označované príslušnými grafémami. V súčasnej spisovnej slovenčine tento pomer jednoznačný nie je – mäkkosť možno označiť aj grafémou, aj pozične, pričom v druhom prípade existuje množstvo výnimiek, a to nielen v skupine slov, ktoré to najviac zasahuje – v prevzatých slovách (ako *patent*, *minimálny* či *adekvátny*) –, ale aj v slovách domácich (porov. tvary *pekni*, *peknej*, *matkine*, *tieto*, *teraz*, *odísť*, *jeden* atď.). Možno dokonca nájsť aj minimálne páry, názorne ilustrujúce nedôslednosť grafického systému súčasnej spisovnej slovenčiny. Okrem známeho, dnes už učebnicového príkladu *krásne* (/krásne/ aj /krásne/) spomeňme aj zaujímavý príklad homografného adjektíva *panický*, ktorého výslovnosť závisí od významu, resp. odvodenosti (od *panic* alebo *panika*). V prvom prípade grafický zápis označuje fonematický sled /paňickí/ (odvodené od *panic*), v druhom /panickí/ (odvodené od *panika*). V štúrovčine by sa tieto dva tvary písali odlišne: *paňickí* / *panickí*, ale Ludevít samozrejme nedokáže rozpoznať, ktorý tvar má záujemca na mysli. Preto si vyberá tvar *paňickí*, pretože očividne obsahuje algoritmus NI → ŇI, ktorý je mu potrebný na premenu slov *nikto*, *podnik* či *zmeniť*. Rovnako môžeme predpokladať algoritmy NE → ŇE (*neha*, *dane*, *zmenený*), DI → ĎI, DE → ĎE atď., ktoré potom zasahujú aj prevzaté slová, kde grafické zoskupenia *ne*, *ni*, *de*, *di*... neoznačujú mäkké spoluhlásky (porov. Ďurovič 2006, s. 88 – 92). Takýmto spôsobom okrem nešťastnej *techňiki*

vznikli aj iné neadekvátne tvary, porov. v textoch básní: *gramatik* 8, *gramatika* 18, *d'iktát* 28, *romantizme* 40, *d'isplej* 45, *mi'ing* 49, *titulki* 57, *s Mart'inom* 64, *ňervi* 72, *moňitorujú* 77, *karňevau* 97, *elektroňika* 106, *vi'deá* 109, *ba'terki* 130, *magňetrónovú* 137, *market'ing* 141, *k paňike* 141, pričom sa ani tu nedalo vyhnúť pochybným výsledkom, akými sú *Menčesťer* 39 či *noťebooki* 122.

Ludevít takisto uvádza mäkké konsonanty pred každým *e*, *i*, *í*, *ie*, *ia* v domácich slovách, pričom zmäkčuje aj *n* pred adjektívnou koncovkou *-é*, ktorú predtým premieňa na *-je*: *ruozňe* (príd. m.) 8, *červeňje líčka* 8, *vibraňje slová* 10, *ťeraz* 11, *zasňežeňje ulice* 13, *mamiňe ruki* 13, *vjanočňje jedlá* 13, *jesenňje farbí* 16, *krásňje vlasi* 17, *Mariňiňe líca* 28, *rumenňje líca* 28, *ňeposlušňje prameňe* 28, *tje krási* 29, *spod hust'ej trávi naduťej* 34, *prázdně oči* 48, *oči plňje smútku* 48, *šťastňje slzi* 48, *skutočňje veci* 52, *d'ivňje otázky* 63, *jasňje d'jela* 73, *zdravoťňje problemi* 77, *nakrájaňje zemjaki* 83, *zbitočňje slzi* 92, *zapáleňje fakle* 94, *od'išla* 94, *pekňje rozprávki* 103, *žjadňe chipsi* 116, *pekňje letá* 119, *v'edi* 137, *žjad'en* 140. Výnimkou sú tvary gen., dat. a lok. sg. feminín prídavných mien končiacich sa na *-ný* (*krásnej* 31, *červenej* 34, *d'ennej* 46 a pod.), avšak tento algoritmus potom zasahuje aj tvar *menej* 21, ako aj tvar osobného zámena *ona*: *z nej* 2, *od nej* 40, *po nej* 45, *ku nej* 48, *v nej* 50, *bez nej* 56, *do nej* 61.

Rovnaký problém vzniká pri prispôsobovaní grafických sledov *ia* a *ie*, ktoré, ako je známe, v súčasnej slovenčine môžu označovať tak dvojhlásky, ako aj bifonematické skupiny. Aj tu možno nájsť minimálne páry, napr. grafický tvar *hostia*, ktorým sa označuje aj tvar množného čísla slova *host'* /host'ja/, aj nekvasený chlieb používaný v kresťanskom obrade /hostia/, podobne *razia* či *kúria* (Habijanec 2016, s. 345). Štúrovčina odlišne píše dvojhlásky (*ja*, *je*) a bifonematické zoskupenia (*ia*, *ie*), a preto pri transformácii vznikajú ďalšie skomoleniny: *štúd'ja* 6, *emócje* 12, *z biblje* 17, *fjalki* 28, *d'epresje* 33, *biológja* 42, *d'ifúzja* 42, *bešťja* 48, *sel'je* (sic!) 49, *melód'ja* 67, *ťechnológja* 109, *encikloped'ja* 121, *múmje* 126, *ťeórja* 136, *chemja* 138, pri ktorých sa takisto stretávame s prípadmi nadmerného zmäčkovania.

V príkladoch ako *histó'ru* 14, *štúd'jum* 38, *eňergju* 119, *nostal'gju* 119 Ludevít bifonematickú skupinu *iu* premenil na dvojhlásku, ktorú štúrovčina nepoznala, čo autor aplikácie pri jej koncipovaní očividne nebral do úvahy. Okrem toho Ludevít ponecháva túto dvojhlásku aj v domácich slovách, napr. tvary *cudzju* a *váčšju* mení na *cudzju* a *večšju* namiesto adekvátnych štúrovských tvarov *cudzú* a *vešťú*. Fonologický systém štúrovčiny ďalej neobsahoval *l'* či *ä*, ktoré aplikácia korektne premieňa na *l* a *e*, ale z nejakého dôvodu sa sled *lia* mení na *lá*: *tláchaňini* 35, *pálá* 48, *bolá* 54, *lálá* 54, *melanchólá* 67, *učiteľá* 72, *obláli* 82. Autor aplikácie pravdepodobne vychádzal z doložených štúrovských tvarov množného čísla slova *pole*: *polá*, *polám*, *polách* (NRS, s. 148), na základe ktorých nekriticky zovšeobecnil algoritmus LIA → LÁ napriek tomu, že v štúrovčine sa dvojhláska *ia* (písaná ako *ja*) vyskytuje aj po

tom *l*, ktorému v súčasnej slovenčine zodpovedá *l'*, porov. príklady z NRS: *mislja*, *ňenahljadajú*, *d'elja*, *Poljaci*, *zljat'*, *okolja*, *uhlja*, *sedljak*, *ťeljatko*, *kljat'* a pod.

V súlade s už uvedenými algoritmi NE → ŇE, NI → ŇI... Ludevít podľa očakávania premieňa dentály aj pred dlhým *i*, teda NÍ → ŇÍ, TÍ → ŤÍ, DÍ → ĎÍ (napr. *ňízki*, *sťihat'*, *vid'ime*), ale nie je jasné, prečo uvedené sledy ponecháva nepremenené na konci slova: *o chcení* 24, *na predlaktí* 74, *v bďení* 76, *v sňení* 76, *pri za-zretí* 110, *v smetí* 113, *tretí* 119, čím napr. po adekvátnych štúrovských tvaroch *vi-d'ím*, *vid'íš* nasleduje nelogický tvar *vidí* 60 s tvrdým *d*, podobne *letí* 16 či *chutí* 17 s tvrdým *t*. Aj v tomto prípade pravdepodobne ide o neopodstatnené zovšeobecňovanie; autor aplikácie sa zrejme snažil správne zachytiť adjektívne tvary nominatívu plurálu mužského životného rodu (napr. *pekní*, *istí*, *mladí*), ktoré v štúrovčine zachovávajú grafickú podobu zo súčasného spisovného jazyka, a potom sa tento princíp uplatnil aj tam, kde nebol náležitý, napr. v slovesných tvaroch či v tvare lokálu singuláru podstatných mien patriacich do vzoru *vysvedčenie*.

Pri koncipovaní Ludevíta sa zabudlo aj na známu skutočnosť, že rytmický zákon platil v štúrovčine takmer bezvýnimčne; ako jediné výnimky sa javili prechodníkové tvary, akými sú napr. *vábjac*, *vrátjac* (Ďurovič 2006, s. 77). V textoch básní sa stretávame s viacerými neadekvátnymi tvarmi: *ľúbja* 2, *vláčja* 23, *kríd'jel* 31, *sú-d'ja* 35, *blúd'ja* 36, *šírja* 57, *žjarjacim* 60, *list'ím* 76, *blížja* 77.

Gramatické rozdiely medzi štúrovčinou a súčasnou spisovnou slovenčinou sú minimálne, avšak vzťahujú sa na pomerne časté koncovky, ktoré nie sú izomorfné s tými v súčasnej slovenčine. To sa javí ako ďalší zásadný problém, ktorý Ludevít nedokáže vyriešiť. Ako pri titulke *Sme*, aplikácia pripravila aj básne napríklad o typickú štúrovskú adjektívnu koncovku *-uo* (príp. *-o* po rytmickom krátení): *mekkje i* 5, *dobrje jedlo* 10, *čjerňe plátno posjat'e peskom* 12, *takje krátke slovo* 14, *pravje poludňja* 14, *d'etskje očko* 15, *dokonalje nadíchaňje obilje* 17, *Slovensko pekňje je* 30, *d'jevča zničejňje* 33, *biť učitelom ňje je lahkje* 40, *to je hraňja večňje* 41, *tečhnički vzatje* 45, *čjerňe more* 46, *modrje z ňeba* 46, *prijemňje svetlo* 48, *slabje ťelo* 48, *velkje utrpeňja* (jedm. č.) 52, *skorje stmjevaňja* (jedm. č.) 53, *to celje* 53, *zvláštne tajomstvo* 53, *zvláštne posolstvo* 53, *malje d'jet'a* 60, *ňječo malje* 62, *Slovensko štastňje je* 71, *celje srdce* 71, *jesenňje mesto* 76, *nové zvjera* 80, *slabje slovo* 94, *každje jedno slovo* 94, *puto silňje* 99, *vít'azňje gesto* 104, *ňječo novje* 107, *šitje na mjeru* 110, *sladkje víno* 116, *sladkje jablčko* 116, *ochranňje rúcho* 118, *každje ráno* 120, *novje auto* 124, *zlomeňje srdce* 142. Ludevít jednoducho nemôže rozpoznať, kedy súčasná adjektívna koncovka *-é* označuje tvar plurálu (*-je*) a kedy tvar neutra v nominatíve singuláru (*-uo*). To platí aj v prípade azda jediného adjektívneho tvaru, pri ktorom uplatňuje štúrovskú koncovku (*možné* → *možnuo*) a ktorý potom zostáva aj v pluráli. Príklad *možné prípady* Ludevít preto adaptuje na *možnuo prípady*. Podobným spôsobom sa prispôsobujú adjektívne koncovky skrátené rytmickým zákonom;

tvár *krátke* zostáva nepremenený napriek tomu, že tvár neutra v štúrovčine znie *krát-ko*. V tvaroch *vzáčne* či *krásne* Ludevít dokonca rozpoznáva iba príslovky, premieňajúc ich na *vzáčne* a *krásne*, pričom by uvedené záznamy mohli označovať tak adjektívne tvary singuláru neutier (štúr. *vzáčno* / *krásno*), ako aj adjektívne tvary plurálové (štúr. *vzáčne* / *krásne*).

Ďalšia typická štúrovská koncovka tvarov nominatívu singuláru podstatných mien vzoru *vysvedčenie -ja* bola rešpektovaná iba pri slovách, ktorých základ sa končí na *-n*: *poludňja* 14, *hraňja* 41, *utrpeňja* 52, *stmjevaňja* 53. Pri ostatných aplikácia priamo prispôsobuje koncovku zo súčasnej slovenčiny: *obilje* 17, *lístje* 20, *ovocje* 46, *šťastje* 57, *prostredje* 94, *vedomje* 115, *obdobje* 142. Aby problémov nebolo málo, algoritmus NIE# → ŃJA# zasahuje aj iné slová, ktoré nie sú podstatnými menami patriacimi do vzoru *vysvedčenie*: *spomeňja* 58, *viňja* 75, *pliňja* 75, *hiňja* 142. Rovnako adjektívne tvary *vranie* či *baranie* premieňa na *vraňja* a *baraňja*.

Neadekvátne výsledky aplikácie týmto nie sú ani zďaleka vyčerpané. Koncovka tvaru minulého času maskulín singuláru znela v štúrovčine *-u* (*bou*, *išjeu*, *mohou*, *robiu*, *ved'eu*, *poznau* ap.), príp. *-v* (*minuv*, *pohnuv* ap.) v slovesách, ktorých základ sa končí na *-u*. Na mieste dnešného spisovného koncového *-l* mala štúrovčina *-u* aj v slove *pol* a jeho zloženinách: *pou*, *pounoc*, *pounočňi* a pod. (Dvonč 1954, s. 119), zatiaľ čo v alternujúcich slovách bolo ponechané koncové *-l*: *stuol*, *kuol*, *vuol*, *kotol*, *údel* a pod. Takáto distribúcia verne odráža stav v stredoslovenských nárečiach, kým súčasný spisovný stav je výsledkom kompromisnej kodifikácie z r. 1851. Avšak Ludevít každé koncové *-l* premieňa na *-u*: *etanou* 11 (správne *etanol*), *metanou* 11, *anjeu* 17, *vuokou* 19, 48 (porov. *vuokol*; NRS, s. 31), *karňevau* 97, *drdou* 120, *orou* 3 (porov. *orol*; NRS, s. 138), *mobiu* 4, pričom v tejto kategórii azda najviac zaráža podoba anglického slova *coou* 49. S písaním *l* je úzko spojené aj písanie fonémy v tautosylabickej pozícii, ktorému sa podrobne venoval L. Dvonč (1954). E. Štúr pri zapisovaní tejto fonémy dôsledne dodržiaval fonetický princíp iba pri koncovke gen. pl. podstatných mien mužského rodu⁴ (porov. príklady z NRS: *rokou*, *spisou*, *hlasou*, *krajou*, *rodákou* a pod.), v ostatných prípadoch písal *-v* (porov. príklady z NRS: *zo slov*, *ovca*, *židovskej*, *pravd'e*, *ostrov*, *rukáv* a pod.). Treba však upozorniť, že uvedený princíp sa dodržiava viac-menej dôsledne iba v Štúrových dielach (aj tam s výnimkami), v ostatných štúrovských písomnostiach je písanie tejto fonémy v tautosylabickej pozícii značne rozkolísané (Kondrašov 1974, s. 107 – 109). Ako sa dalo očakávať, aplikácia premieňa každé koncové *-ov* na *-ou*: *Pascalou* 42, *domou* (pods. m.) 50, 99, *domou* (prisl.) 65, 140.

⁴ V štúrovčine sa, tak ako aj v súčasnej spisovnej slovenčine, dôsledne písalo *-ou* aj v koncovke inštrumentálu singuláru podstatných a prídavných mien i zámen ženského rodu, ktorú fonologicky takisto treba interpretovať ako /ov/.

5. ZÁVER

Záverom môžeme skonštatovať, že Automatický prekladač do štúrovskej slovenčiny, napriek nespornej snahe a pozitívnym zámerom, súčasnú slovenčinu do štúrovčiny – neprekladá. Miera jeho nespoľahlivosti a nepresnosti je natoľko vysoká, že o akejkol'vek „automatickosti“ nemôže byť reč. Ako jeho základný problém sa javí odlišná povaha grafických sústav štúrovčiny a súčasnej slovenčiny, ktoré táto v podstate veľmi jednoduchá aplikácia nedokáže preklenúť. Pravidlá pretvárania boli očividne skoncipované tak, že na základe malého počtu príkladov sa vygenerovalo pravidlo, ktoré sa automaticky uplatňuje aj pri nenáležitých slovách výlučne na základe grafickej totožnosti. Berúc do úvahy všetky vyslovené námietky, je namieste položiť si otázku, či sa javí ako vhodné, aby táto nepresná a nespoľahlivá aplikácia bola umiestnená na webovej stránke vedeckovýskumnej inštitúcie.

DOSLOV

Nepresnosť prekladača do štúrovskej slovenčiny zostala 16 rokov nepovšimnutá; až v najnovšom období, paralelne s procesom posudzovania tohto príspevku, pribudol na stránke prekladača^[2] oznam upozorňujúci, že ten nie je „použitelný na prekladateľské účely, ale maximálne na získanie náhľadu a stručného povedomia o význame textu“, ako aj že webová stránka, na ktorej je umiestnený, „slúžila ako náhľad možnosti technológií jednoduchého pravidlového opracovania textu“. Toto nedáva veľký zmysel, najmä v kontexte skutočnosti, že aplikácia bola uvedená do prevádzky pri príležitosti 150. výročia úmrtia L. Štúra, na základe čoho možno usúdiť, že jej účelom bolo skôr sprístupniť dobovú varietu slovenčiny širokému okruhu záujemcov. Okrem toho sa zabúda, že Ludevít nemožno považovať za prekladač v klasickom zmysle slova; ide skôr o formálny „pretvárač“ vzhľadom na skutočnosť, že štúrovčina sa vo svojej podstate javí ako formálna obmena spisovnej slovenčiny.

Oznam takisto upozorňuje, že od prekladača „ñnemuožeme [...] očakávať ani zďaleka grammaticki správni výsledok“ a že webová stránka „[v] žjadnom prípade ñneslúžila ako ukážka správnej Štúrovskej Slovenčini“, čo je nepriamo ilustrované textom oznamu, v ktorom viaceré tvary nie sú v súlade so Štúrovou normou. Aj tejto zložke chýba hlbší zmysel, pretože rozdiel medzi štúrovčinou a súčasnou spisovnou slovenčinou spočíva v dvoch hlavných bodoch – v základnom ortografickom princípe a v niekoľkých odlišných koncovkách a príponách –, pričom Automatický prekladač do štúrovskej slovenčiny, ako sme ukázali, pri obidvoch týchto bodoch zlyháva. Jazykový útvar, ktorý nedodržiava Štúrove ortografické zásady a neuplatňuje typické štúrovské koncovky a prípony, jednoducho nemožno nazývať štúrovčinou. Sapienti sat.

Literatúra:

- ASJ (1981) = *Atlas slovenského jazyka. 2. Flexia. Časť prvá: Mapy*. Red. J. Štolc. Bratislava: Veda.
- ĎUROVIČ, L. (2006): Nová spisovná slovenčina v Štúrovej Nauke reči slovenskej (NRS). In: Jóna, E. – Ďurovič, L. – Ondrejovič, S.: *Ludevít Štúr. Nauka reči slovenskej. II. Komentáre. Bibliografia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 51 – 257.
- DVONČ, L. (1954): Písmená v, u v Štúrovej norme a v dnešnej spisovnej slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 8/2, 117 – 122.
- HABIJANEC, S. (2016): The Slovak language as a source for the reconstruction of the Proto-Slavic accentual system. In: *Baltistica*, 51/2, 341 – 353.
- HABOVŠTIAK, A. (1965): *Oravské nárečia*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- JÓNA, E. (2009): *Novohradské nárečia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- KONDRAŠOV, N. A. (1974): *Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- MAGDOLEN, M. – BOBEKOVÁ, K. (2015): Štúr mal v Bratislave žúr. In: *Slovenská reč*, 80/3 – 4, 245 – 247.

Pramene:

- NRS = ŠTÚR, L. (1846/2006): *Nauka reči slovenskej I*. Faksimile pôvodného vydania pripravili Ľubomír Ďurovič, Slavomír Ondrejovič. Bratislava: Veda.
- SNN = Slovenskje národňje novini.

Korpusové a internetové odkazy:

- [1] <https://medialne.trend.sk/tlac/sme-vyslo-titulkou-sturovcine> (cit. 27. 2. 2023).
- [2] <https://www.juls.savba.sk/ludevít/> (cit. 10. 3. 2023).
- [3] https://www.juls.savba.sk/attachments/TVT_2022/basne.pdf (cit. 10. 3. 2023).